

6–7 YOSHLI BOLALARNI DIAGNOSTIKA QILISH

1. Bolaning psixo-ijtimoiy yetukligini baholash uchun test-so'hat (V. Bogomolov)

Maqsad: Bolaning o'zi bilan muloqotni yo'lga qo'yish, tekshiruv jarayoni uchun kerakli muhit yaratish, atrof-muhit haqidagi bilimlar shakllanganligini aniqlash, mavjud turmushga oid bilimlarni baholash.

Savolnoma:

1. Isming va familiyangni ayt. Necha yoshdasan?
2. O'z uying manzilini ayt.
3. Ota-onangning ismlari kim?
4. Sen qizmi yoki o'g'il? Katta bo'lganda xola bo'lasanmi yoki amaki?
5. Sen kechqurunmi yoki ertalab nonushta qilasan? Ertalabmi yoki kunduzi tushlik qilasan? Qaysi biri avval — tushlikmi yoki kechki ovqat?
6. Qaysi hayvonlarni bilasan? Qaysi qushlarni? Qaysi baliqlarni?
7. Qaysi yirik — sigirmi yoki echki? Qaysida ko'proq oyoq — itdami yoki tovuqda?
8. Agar bexosdan birovning narsasini sindirib qo'ysan, nima qilish kerak? Sen qanday yo'l tutasan?
9. Qaysi geometrik shakllarni bilasan?
10. Chap ko'zingni, o'ng qulog'ingni ko'rsat. Ko'z va quloq nima uchun kerak?

Natijalarni tahlil qilish:

Bolaning atrof-muhit haqidagi bilimlari, yaqin qarindoshlar va ularning munosabatlari haqidagi tushunchalari aniqlanadi. Shuningdek, bolaning hozirgi haqidagi bilimi (ismi, yoshi, tarbiyachi va ota-onalarning ism-shariflari va h.k.) baholanadi.

Bolaning tekshiruv jarayoniga qiziqishi, vaziyatni qabul qilishi, kattalar bilan muloqotga kirishishi yoki mustaqil ishga moyilligi, topshiriqni to'g'ri bajarishga intilishi qayd etiladi.

Befarqlik, asossiz kulgi, masofani saqlamaslik kabi holatlar vaziyatni tushunmaslik belgisi sifatida e'tiborni talab etadi. Bolaning yuqori darajada hayajonlanuvchanligi ham diqqat markazida bo'lishi zarur.

2. “Mos kelmaslik” metodikasi (S.D. Zabramnaya)

Ushbu metodika yordamida bolaning atrof-muhit haqidagi elementar obrazli tasavvurlari hamda jonzoqlar, ularning hayot tarzi, tabiat kabi ayrim obyektlar o'rtasida mavjud mantiqiy bog'lanish va munosabatlar haqidagi tasavvurlari baholanadi. Shuningdek, bolaning mantiqan fikr yuritish va o'z fikrini grammatik jihatdan to'g'ri bayon etish ko'nikmasi ham aniqlanadi.

Metodikani o'tkazish tartibi.

Avvalo bolaga quyida tasvirlangan rasm ko'rsatiladi. Unda hayvonlar bilan bog'liq bir nechta ancha g'alati holatlar aks etgan. Rasmni tomosha qilish paytida bolaga taxminan quyidagicha ko'rsatma beriladi:

“Bu rasmni diqqat bilan qarab chiq va hamma narsa o'z joyidami, to'g'ri tasvirlanganmi, shularni ayt. Agar biror narsa senga noto'g'ri yoki joyida emasdek tuyulsa, shuni ko'rsat va nima uchun bunday deb hisoblayotganingni tushuntir. Keyin esa bu holat aslida qanday bo'lishi kerakligini aytasan”.

Izoh: ko'rsatmaning ikki qismi ketma-ket bajariladi. Dastlab bola faqat barcha g'alatiliklarni aytib, ularni rasmda ko'rsatadi. Keyin esa ularning nima uchun noto'g'riligini va aslida qanday bo'lishi kerakligini tushuntiradi.

Rasmni ko'rsatish va topshiriqni bajarish vaqti uch daqiqa bilan cheklangan. Shu vaqt ichida bola iloji boricha ko'proq g'alatiliklarni topib, nima noto'g'riligini, sababini va aslida qanday bo'lishi kerakligini tushuntirishi zarur.

Natijalarni baholash.

- **10 ball** — bola ajratilgan 3 daqiqa ichida rasmdagi 7 ta g'alatilikning barchasini topib, ularning nima uchun noto'g'riligini qoniqarli darajada tushuntirib, aslida qanday bo'lishi kerakligini aytgan holda.

- **8-9 ball** — bola barcha g'alatiliklarni topgan, lekin ulardan 1-3 tasini oxirigacha tushuntirish yoki aslida qanday bo'lishi kerakligini aytishga ulgurmagan.

- **6-7 ball** — bola barcha g'alatiliklarni topgan, ammo 3-4 tasini to'liq tushuntirish va aslida qanday bo'lishi kerakligini aytishga ulgurmagan.

- **4-5 ball** — bola barcha g'alatiliklarni topgan, ammo 5-7 tasini to'liq tushuntirish va aslida qanday bo'lishi kerakligini aytishga ulgurmagan.

- **2-3 ball** — ajratilgan vaqt ichida bola 7 ta g'alatilikdan 1-4 tasini topmagan va izoh berishga ulgurmagan.

- **0-1 ball** — ajratilgan vaqt ichida bola 7 ta g'alatilikdan to'rttasidan kamini topgan.

Izoh. 4 va undan yuqori ballni bola ushbu topshiriqda faqat shunday hollarda olishi mumkin: agar ajratilgan vaqt ichida u ko'rsatmada belgilangan topshiriqning birinchi qismini to'liq bajargan bo'lsa, ya'ni rasmda mavjud bo'lgan 7 ta g'alatilikning barchasini topgan, lekin ularni aytishga yoki aslida qanday bo'lishi kerakligini tushuntirishga ulgurmagan bo'lsa.

Xulosalar (rivojlanish darajasi bo'yicha):

- **10 ball** — juda yuqori.
- **8-9 ball** — yuqori.
- **4-7 ball** — o'rtacha.
- **2-3 ball** — past.
- **0-1 ball** — juda past.

Maqsad: bolalarda tasvirlangan g'alatilikni tushunish darajasini, atrof-muhit haqidagi umumiy bilim zaxirasini, emotsional reaksiyaning xarakterini hamda hazil tuyg'usining mavjudligini aniqlash.

Jihozlar: g'alati vaziyatlar tasvirlangan rasm.

O'tkazish tartibi:

Rasmda bir nechta g'alati tasvirlar aks etgan. Bolalarga rasm ko'rsatiladi, qisqa pauza qilinadi va ularning emotsional

reaksiyasi kuzatiladi. So'ngra ulardan: "Rasm yoqdimi, nimasi yoqdi?" deb so'raladi. Bola 30 soniya davomida rasmni ko'zdan kechirib, o'zi topgan g'alati holatlarni aytib beradi.

Natijalarni tahlil qilish:

Odatda normal rivojlanayotgan bolalar 4–4,5 yoshdan boshlab tasvirlangan g'alatilikni tushuna oladilar. Ular bunday rasmlarni tabassum, kulgu yoki hayrat bilan qabul qiladilar, ayrim hollarda "Hammasini aralashtirib yuborishibdi", "Bunday bo'lmaydi" kabi mulohazalar bildiradilar. Butun rasmni diqqat bilan tomosha qilish istagi yaqqol seziladi.

Aniqlanishi lozim bo'lgan sifat ko'rsatkichlari:

- rasmni diqqat bilan ko'rishga undovchi savollarga ehtiyoj bor-yo'qligi;
- bolalarning tasvirlangan g'alatilikni tushunish darajasi;
- atrof-muhit haqidagi umumiy bilim zaxirasi;
- emotsional reaksiyaning xarakteri;
- hazil tuyg'usining mavjudligi;
- taklif etilgan topshiriqqa bo'lgan barqaror qiziqish;
- uzoq muddatli irodaviy sa'y-harakat ko'rsatish qobiliyati;
- diqqatning barqarorligi va chalg'imaslik darajasi.

3. "9 so'z" testi (L.A. Yasyukova)

Maqsad: ixtiyoriy qisqa muddatli eshitish–nutq xotirasi hajmini aniqlash.

Yodlash uchun so'zlar:

Soya, bo'ri, shar, tutun, doira, nur, atirgul, qo'ng'iz, shuba.

Ko'rsatma:

"Hozir men senga so'zlarni aytib boraman, sen diqqat bilan eshitib yodlab ol. Men gapirishni to'xtatganimdan so'ng, darhol yodingda qolgan barcha so'zlarni xohlagan tartibda takrorla".

O'tkazish tartibi:

Yodlash uchun mo'ljallangan so'zlar faqat bir marta o'qib eshittiriladi. Agar birinchi eshittirishdan bola hech narsani yodlab ololmasa, so'zlarni yana bir marta takrorlash mumkin va shundan keyin bolani eshitib, unda muvaffaqiyatsizlik hissi qolmasligi ta'minlanadi. Biroq natijani talqin qilishda birinchi "nol" varianti hisobga olinadi. So'zlarni takrorlash tartibining o'zi muhim emas.

Natijalarni qayta ishlash:

Natijalar bolaning birinchi eshittirishda takrorlagan so'zlari bilan taqqoslanadi. Faqat to'liq aniq takrorlangan so'zlarga hisobga olinadi, kichik fonetik og'ishlarga ruxsat etiladi, masalan, "zontik" o'rniga "zont".

Ixtiyoriy qisqa muddatli xotira rivojlanish darajasi olingan ballar yig'indisini normativ ma'lumotlar bilan taqqoslash orqali baholanadi.

Baholash mezonlari:

Har bir to'g'ri takrorlangan so'z uchun 1 ball qo'yiladi.

1. **8–9 ball** — yuqori daraja.
2. **5–7 ball** — o'rtachadan yuqori daraja.
3. **3–4 ball** — o'rtacha daraja (norma).
4. **2 ball** — past daraja (subnorma).
5. **0–1 ball** — juda past daraja (normadan past).

4. "To'rtinchisi ortiqcha" metodikasi

Maqsad: soʻz orqali mantiqiy fikrlashni oʻrganish, umumlashtirish qobiliyatini aniqlash hamda predmetlarning muhim va nomuhim belgilarini soʻzsiz darajada farqlashni baholash.

Jihozlar: toʻrtta predmet tasvirlangan kartochkalar. Ulardan biri muhim belgi boʻyicha qolgan uchalariga birlashtirilmaydi, yaʼni “ortiqcha” hisoblanadi.

Koʻrsatma:

“Bu rasmda 4 ta predmet tasvirlangan. Uch tasini bir soʻz bilan atab birlashtirish mumkin, ammo toʻrtinchisi ularga mos kelmaydi. Qaysi biri mos kelmasligini top”.

Agar bola koʻrsatmani tushunmasa, qoʻshimcha tushuntirish beriladi: “Mos kelmaydigan predmetni top, nega u qolganlariga mos kelmasligini ayt. Qolgan uchta predmetni bir soʻz bilan qanday atash mumkinligini ayt”.

Oʻtkazish tartibi:

Bolaga turli mavzudagi kartochkalar ketma-ket taklif etiladi:

1. mebel;
2. sabzavotlar;
3. idish-tovoqlar;
4. oʻyinchoqlar.

Agar bolaning javobi uning taklif etilayotgan topshiriqni tushunmayotganini koʻrsatsa, mutaxassis bola bilan birgalikda ushbu seriyadagi birinchi rasmni tahlil qilib

chiqadi. U uchta predmetning nomini aytadi va nima uchun to'rtinchi predmetni chiqarib tashlash kerakligini tushuntiradi (yordam varianti). Shundan so'ng ikkinchi rasm taklif etiladi.

Natijalarni tahlil qilish:

Protokolda bola "ortiqcha" deb tanlagan predmet va nima uchun aynan shu predmetni tanlagani haqidagi tushuntirish qayd etiladi, shuningdek bola qolgan uchta predmetni birlashtirib atagan umumlashtiruvchi so'z yozib qo'yiladi. Umumlashtirishning to'g'riligi, tasniflashning mavjud yoki yo'qligi hamda umumlashtiruvchi so'zni to'g'ri aytishi baholanadi.

5. "Yodlash uchun 10 ta rasm" metodikasi (T.D. Marsinkovskaya)

Maqsad: Bevosita obrazli xotira hajmini aniqlash.

Jihozlar: Taniqli predmetlar tasvirlangan 10 ta rasm.
Masalan: samolyot, quyosh, ko'ylak, bola, mushuk, qalam, sabzi, stul, daraxt, kitob.

Yo'riqnoma:

"Men senga rasmlar ko'rsataman, sen ularni nomla. Keyin yana bir bor barcha rasmlarga qara va yodlab qolishga harakat qil."

O'tkazish tartibi:

Rasmlar 3 soniyalik interval bilan birma-bir joylashtiriladi. Keyin barcha rasmlar yana 3 soniya ko'rsatilib, bolaga yodlab olish taklif etiladi. Shundan so'ng rasmlar yopiladi va bola eslab qolgan rasmlarni aytib berishi kerak.

Natijalarni tahlil qilish:

Bola to'g'ri aytgan rasmlar soni qayd etiladi.

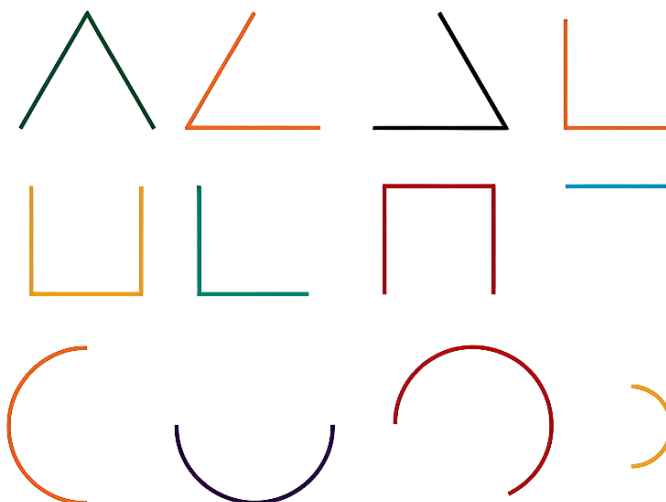
- 7 va undan ko'p rasm — bevosita obrazli xotiraning yuqori darajasi;
- 4–6 rasm — o'rtacha daraja;
- 1–2 rasm — past daraja.

6. T.N. Golovina metodikasi

"Predmet shaklini yaxlit idrok etish qobiliyatini o'rganish"

Maqsad: Bolaning vizual-obrazli tasavvurlarini, tanish predmetlarni yaxlit qabul qilish qobiliyatini, ko'rish-harakat muvofiqligini va grafik ko'nikmalarini aniqlash.

Jihozlar: Konturlari to'liq tushirilmagan geometrik shakllar (uchburchaklar, aylanalar) aks etgan jadvallar.

O'tkazish tartibi:

1 va 2-jadvallarda to'liq chizilmagan konturli geometrik shakllar (uchburchaklar va aylanalar) tasvirlangan. Avvalo barcha uchburchaklar bir xil o'lchamda ekani ta'kidlanadi. Keyin bolaga quyidagi kabi topshiriqlar beriladi: "Uchburchakkacha to'ldir", "Aylanagacha to'ldir". Ish uchun bolaga A4 formatda tayyorlangan ushbu jadvallarning nusxalari beriladi.

Natijalarni tahlil qilish:

Natijalar sifat jihatdan tahlil qilinadi. Bolaning jadvallar bilan ishlashidagi harakatlarini kuzatish orqali uning predmet shaklini yaxlit qabul qilish qobiliyati, grafik ko'nikmalari, simmetrik tasvirlash mahorati haqida tasavvur hosil qilinadi.

Katta maktabgacha yoshdagi bolalar bu topshiriqni oson bajaradi. Ular yo'riqnomani yaxshi tushunib, qiziqish bilan ishga kirishadilar, faqat ba'zan kichik asimmetriyaga yo'l qo'yishlari mumkin.

Rivojlanishida xususiyatlari bo'lgan bolalar esa bu topshiriqni ancha kechroq yoshda bajara oladilar. Ular ayniqsa aylanani to'ldirishda qiynaladilar: konturni yopishda to'liq aylanma harakat qilmaydilar, shuning uchun yakunlangan shakl maydoni odatda kichrayib chiqadi. Uchburchaklarni to'ldirishda ham ular shakl va maydonni o'zgartiradilar, ish prinsipini tushunishda qiyinchilikka duch keladilar, aniq asimmetriya, konturning katta yoki kichik bo'lib ketishi va shaklning buzilishi kuzatiladi.

7. Bolaning tekshiruv jarayonidagi xulq-atvori

(N. Ya. Semago, M. M. Semago)

Protokolda bolaning mutaxassis bilan ish jarayonidagi xulq-atvor xususiyatlari yozib qo'yiladi:

- tekshiruv vaziyatini qabul qilishi;
- muloqotga kirishish xususiyatlari;
- kattalarning reaksiyasiga yoki mustaqil ishga yo'nalishi;
- topshiriq natijasiga tanqidiy munosabati;
- ish sur'ati va ish qobiliyati tavsifi;
- topshiriqni to'g'ri bajarishga qiziqishi;
- tekshiruv yoki kattalarga nisbatan salbiy munosabat belgilari;
- mutaxassis bilan o'zaro hamkorlik xususiyatlari.

8. Bolaning emotsional-individual xususiyatlarini aniqlash

Tadqiqot A. Romanovning "Bola xulqini kuzatish" anketaci orqali o'tkaziladi (anketani bola qatnashadigan guruh tarbiyachisi to'ldiradi).

Maqsad: Bolaning psixologik holatini dastlabki tahlil qilish, maktabgacha yoshdagi bolalarda agressivlikka moyillikni aniqlash.

Kuzatuv tartibi:

Kuzatish o'yin faoliyati paytida amalga oshiriladi. Chunki o'yin maktabgacha yoshdagi bolaning yetakchi faoliyati hisoblanadi va bolalarning o'zaro munosabatlari, muloqot ko'nikmalari eng yaqqol namoyon bo'ladi.

Kuzatuv uchun 7 ta aniqlangan agressiv xulq fragmentidan iborat maxsus kuzatuv xaritasi qo'llaniladi:

Jismoniy agressiya:

a) Boshqalarga qaratilgan

1. Yoshdoshini turtib yuboradi, yo'lda uchraganlarni uradi, tishlaydi, tuflaydi.

b) Predmetlarga qaratilgan

2. O'yinchoq va qurilishlarni sindiradi, kitoblarni yirtadi.

c) O'ziga qaratilgan

3. O'zini tishlaydi, chimchilaydi, yana urishni so'raydi.

Yopiq agressiya:

1. Kattalar eshitmagan paytda boshqa bolalarni tirnaydi, chimchilaydi yoki tishlaydi, haqoratli so'zlar aytadi.

Veroyal agressiya (so'z orqali):

5. Haqoratli, noo'rin so'zlar aytadi, haqorat qiladi.

Mimika orqali:

6. Labini qovushtiradi, yuzi qizaradi yoki oqaradi, musht tuzadi.

Qo'rqitish ko'rinishida:

7. Urish uchun musht ko'taradi, lekin urmaydi, boshqalarni qo'rqitadi.

Agressiv reaksiya ko'rsatkichlari:

- 0 — agressivlik belgilari yo'q;
- 1 — ba'zan kuzatiladi;
- 2 — tez-tez uchraydi;
- 3 — deyarli har doim kuzatiladi;
- 4 — doimiy ravishda kuzatiladi.

8. Xarakterni buzilish turlari (xulq-atvordagi buzilishning aniq ko'rinishlari)

Aggressivlik

- **Jismoniy:** o'yinchoqlarni va qurilmalarni sindiradi; bolalarni turtadi; yonidan o'tar ekan, uchraganlarga uradi; o'zini tishlaydi; tupuradi.
- **Yashirin:** boshqalarni chimchilaydi; kattalar ko'rmagan paytda haqoratli so'zlar aytadi.
- **Og'zaki:** so'kinadi; haqoratli so'zlar ishlatadi; noo'rin so'zlar aytadi.
- **Tahdid shaklida:** qo'l ko'taradi, lekin urmaydi; boshqalarni qo'rqitadi.
- **Mimika orqali:** lablarini qattiq qisadi; qizaradi; oqaradi; mushtlarini qisadi.
- **Cheklovga javob sifatida:** agressiv harakatlardan to'xtatishga urinishga qarshilik ko'rsatadi; to'sqinlik qilish agressiyani kuchaytiradi.
- **O'ziga yo'naltirilgan:** o'zini tishlaydi; o'zini chimchilaydi; o'zini yana urishni so'raydi.

Jahldorlik

- **Jismoniy harakatlarda:** kutilmaganda o'yinchoqlarni otib yuboradi; qo'llanmalarni yirtib tashlashi mumkin; tupuradi.
- **Nutqda:** kutilmaganda qo'pol javob beradi, noo'rin so'z ishlatadi.

Negativizm

- **Jismoniy harakatlarda:** hamma narsani teskarisini qiladi; jamoaviy o'yinga qiyinchilik bilan qo'shiladi.
- **Rad etish:** umumiy qiziqarli faoliyatdan ham bosh tortadi.
- **Og'zaki:** "xohlamayman", "qilmayman", "yo'q" kabi so'zlarni tez-tez ishlatadi.

Namoyishkorlik

- **Harakatlarda:** orqa tomoni bilan o'girilib oladi; mashg'ulotda harakatlarni bo'rttiradi.
- **O'z holati va xulqini ko'zga tashlash:** mashg'ulotni buzish hisobiga e'tibor jalb qiladi; ataylab teskarisini qilib, atrofdagilarning reaksiyasini kuzatadi.

Hafsalasizlik (emotsional beqarorlik)

- **To'sqinlikka javob:** o'yinda yutqazganda xafa bo'ladi.
- **Mimika orqali:** yuzida norozilik ifodasi; yig'laydi.
- **Boshqalarning bahosiga javob:** tanbehni og'ir qabul qiladi; baland ovozga oshirib javob qaytaradi.

Ziddiyatlilik

- **Faol yoki javob tarzida:** o'zi mojaroni boshlaydi; boshqalarning mojaroli harakatlariga mojaroli javob beradi.
- **Egotsentrizm tufayli:** tengdoshlarining xohish-istaklarini hisobga olmaydi.
- **Qiyin ko'chish oqibatida:** o'yinchoqlarni bermaydi.

Emotsional yopiqlik

- **Markazdan qochuvchi tendensiyalar:** hamma bola birga bo'lsa ham, yakkalanishga intiladi.
- **Faoliyatga berilib ketish:** xonaga kirishi bilan darhol o'yinchoqlarga boradi; atrofdagilarni sezmay ish bilan band bo'ladi.
- **Nutqiy xususiyatlar:** nutqni ishlatmaydi.
- **Muloqot vositasi sifatida:** gapirsa ham, nutqi suhbatdoshga qaratilmagan bo'ladi.
- **Psevdokaralik:** iltimosni eshitib, mazmunini tushunsa ham bajarmaydi; oddiy so'zdan pichirlab gapirishga o'tilganda ham javob bermaydi.
- **Ko'z bilan aloqa xususiyatlari:** suhbatdoshning ko'ziga qarashdan qochadi.

Hazilkashlik

- **Tanbehga javob:** kattalarning tanbehiga kulgi bilan javob beradi; maqtov yoki tanbeh xulqiga jiddiy ta'sir ko'rsatmaydi.
- **Jismoniy harakat va mimika:** hazillashadi, harakatlarda taqlid qiladi.

Beqarorlik

- **Boshqalar bilan munosabatda:** mashg'ulotda og'zaki savolga javob berishdan qochadi; javobni bilsa ham asosiy rollardan bosh tortadi.
- **Nutqdagi ko'rinishlar:** "bilmayman", "ehtimol", "aytish qiyin" kabi so'zlarni ishlatadi; savolga javob bermaydi.
- **Jismoniy harakatlarda:** balandlikdan sakrashdan qo'rqadi.
- **Yangilikka javob:** yangi vaziyatda tormozli reaksiyalar ko'rsatadi; odatdagi holatga qaraganda kamroq xilma-xil harakat qiladi.

Qo'rquv

- **Aniq qo'rquvlar:** changyutkich, it, qorong'ulik, shamol, balandlikdan qo'rqish.
- **Yangilikka javob:** yangi xonaga kirishdan qo'rqadi.
- **Ijtimoiy qo'rquv:** yangi odamlardan qo'rqish; jamoat oldida chiqishdan qo'rqish; yolg'iz qolishdan qo'rqish.

Tashvish

- **Mimika:** ko'zi adashib, chalg'igan.
- **Nutq:** bola o'zining qochish xulqini yoki tashvishini izohlay olmaydi.
- **Harakatlar:** kutilmaganda seskanadi; ehtiyotkor yuradi.
- **Boshqalar bilan munosabat:** kattaga yaqinroq bo'lishga intiladi.

Siqilish

- **Harakatlarda:** jismoniy jihatdan qotib qolgan.
- **Nutqda:** so'zlashda to'xtalib qoladi.

- **Yangilikka javob:** yangi vaziyatda o'zini noqulay tutadi.

Egotsentrizm

• **O'ziga munosabat:** barcha o'yinchoqlar, barcha shirinliklar faqat o'ziniki deb hisoblaydi.

- **Boshqalar bilan munosabatda:** o'z o'yini yoki xohishlarini bolalarga majburlaydi.
- **Nutq:** "men" olmoshini tez-tez ishlatadi.

Aqliy mehnatdan qochish

• **Tashkiliy mashg'ulotlarda:** yoshi uchun mos aqliy topshiriqlardan tez charchaydi (taqqoslash, umumlashtirish, namuna bo'yicha bajarish).

Diqqat yetishmovchiligi

- **E'tibor:** mashg'ulotda atrofqa qaraydi.
- **Yordam shakli:** topshiriqni bir necha marta og'zaki takrorlashga to'g'ri keladi; so'z bilan harakat usulini ko'rsatish zarur bo'ladi.
- **Nutq:** topshiriq shartlarini so'rab-surishtiradi va boshqalar.

Giperaktivlik

- **Harakatni rejalashtirish xususiyatlari:** harakatlarini shoshilinch rejalashtiradi.
- **Harakatlar tempi va soni:** harakatlar tempi tez; soni me'yoridan ortiq; shartli signalga qadar harakat qiladi.
- **Giperaktivlikni to'xtatish davomiyligi:** mashg'ulotning birinchi yarmida o'rnidan turib ketadi.
- **Holatni nazorat qilish davomiyligi:** tez hayajonlanadi va shoshqin o'yindan sekin tinchlanadi.

Nutqiy qo'zg'aluvchanlik

- **Nutq balandligi:** juda baland gapiradi.
- **Nutq tempi:** tezlashgan; gapni shoshilib aytadi.
- **Ijtimoiy munosabatlar:** kattalarning tanbehiga qaramay, mashg'ulotda gaplashaveradi.

Murakkab og'zaki ko'rsatmalarni tushunmaslik

• **Kattalarning og'zaki ko'rsatmasi bo'yicha:** harakatlar ketma-ketligini adashtiradi yoki o'tkazib yuboradi.

Oddiy og'zaki ko'rsatmalarni tushunmaslik

• Topshiriqlarni og'zaki tushuntirish o'rniga kattalarning namuna bo'yicha harakatini takrorlaydi.

Bir holatda qolib ketish

- **Harakatlarda:** bir xil elementlarni ko'p marta chizadi.
- **Munosabatlarda:** muloqotda o'ta talabchan; o'ziga e'tibor qaratadi; bir xil iltimosni takrorlaydi.
- **Nutqda:** bir xil jumlani ko'p marta takrorlaydi.
- **Hissiyot va emotsiyalarda:** xafachilik holatida uzoq qoladi.
- **O'zgarishga qiyinchilik:** boshqa faoliyatga qiyinchilik bilan o'tadi.

Ish qobiliyati (aqliy)

• Aqliy mehnat talab qiladigan topshiriqlardan tez charchaydi; kitob o'qiyotib charchaydi; mashg'ulotning birinchi yarmidayoq charchaydi.

Ish qobiliyati (jismoniy)

• Sayr vaqtida tez charchaydi; jismoniy yuklamadan charchaydi; ish qobiliyati kun davomida tebranishda bo'ladi; yuqori va past ish qobiliyati almashinib turadi.

F.I. bolani: _____

Yoshi: _____

Bolangizda ko'p uchraydigan vaziyatli-shaxsiy reaksiyalar, belgilar va xulq-atvor hamda emotsiya buzilish turlarini **belgilang**. Ko'rsatilmaganlarini qo'shing.

Sana: _____ Tarbiyachi imzosi: _____

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLANI PSIXOLOGIK TEKSHIRISH PROTOKOLI (6 – 7 YOSH)

Bolaning familiyasi, ismi _____

O'rganish sanasi _____

Tug'ilgan sanasi _____

O'rganish vaqtida yoshi _____

Guruh _____

T/r

Metodika

Tekshiruv protokoli

Izohlar (natijalarni baholash)

1. «Suhbat»

Savollar

Javoblar

Isming va familiyangni ayt. Necha yoshdasan?

O'z uying manzilini ayt.

Ota-onangning ismlari kim?

Sen qizmi yoki o'g'il? Katta bo'lganda xola bo'lasanmi yoki amaki?

Sen kechqurunmi yoki ertalab nonushta qilasan? Ertalabmi yoki kunduzi tushlik qilasan? Qaysi biri avval — tushlikmi yoki kechki ovqat?

Qaysi hayvonlarni bilasan? Qaysi qushlarni? Qaysi baliqlarni?

Qaysi katta — sigirmi yoki echki? Qaysida ko'proq oyoq — itdami yoki tovuqda?

Agar bexosdan birovning narsasini sindirib qo'ysan, nima qilish kerak? Sen qanday yo'l tutasan?

Qaysi geometrik shakllarni bilasan?

Chap ko'zingni, o'ng qulog'ingni ko'rsat. Ko'z va quloq nima uchun kerak?

1. «Mos kelmasliklar»

2. "9 so'z"

So'zlar	So'zlar	+/-
Soya		
Bo'ri		
Shar		
Tutun		

Aylana		
Nur		
Atirgul		
Qo'ng'iz		
Shuba		

3. "Qator rasmlar"

Qo'yish tartibi:

Hikoya:

4. "To'rtinchisi ortiqcha"

1

Umumlashtiruvchi so'z

2

3

4

5

6

5. «10 ta predmetlar»

Samolyot

Ko'ylak

Qalam

Daraxt

Stul

Quyosh

Bola

Sabzi

Kitob

Mushuk

6. Yaxlit ko'rish orqali idrokni baholash

"Uchburchaklar"

"Aylanalar"

"Nuqtalar"

Bolaning tekshiruv jarayonidagi

Xulq-atvori

---

7. Bolaning emotsional-shaxsiy xususiyatlarini aniqlash

No	Ball
1.	

2.	
3.	
4.	
5.	
6.	
7.	
Jami	

8. Xulq-atvor buzilishi (aniq qanday namoyon bo'ladi)

Agressivlik

Jismoniy: o'yinchoq va qurilishlarni sindiradi; bolalarni turtadi; yo'lda uchraganlarni uradi; tishlaydi; tuflaydi.

Yopiq: boshqalarni chimchilaydi; kattalar ko'rmagan paytda haqoratli so'zlar aytadi.

Veroval: haqorat qiladi; haqoratli so'zlar aytadi; noo'rin so'zlar ishlatadi.

Qo'rq

itish ko'rinishida: musht ko'taradi, lekin urmaydi; boshqalarni qo'rqitadi.

Mimikada: labini qovushtiradi; yuzi qizaradi; oqaradi; musht tuzadi. Cheklashga reaksiya sifatida: agressiv harakatlarni to'xtatishga urinishganda qarshilik ko'rsatadi; to'sqinlik agressivlikni kuchaytiradi.

O'ziga qaratilgan: o'zini tishlaydi; chimchilaydi; yana urishni so'raydi.

Tez xafalanuvchanlik

Jismoniy harakatlarda: kutilmaganda o'yinchoqlarni tashlaydi; qo'llanmani yirtadi; tuflaydi.

Nutqda: kutilmaganda qo'pol javob beradi, noo'rin so'z aytadi.

Negativizm

Jismoniy harakatlarda: hammasini teskari qiladi; jamoaviy o'yinga qiyin qo'shiladi.

Rad etish: umumiy qiziqarli faoliyatdan ham bosh tortadi.

Veroval: "xohlamayman", "bo'lmaydi", "yo'q" kabi so'zlarni tez-tez aytadi.

Namoyishkorlik

Harakatlarda: orqasi bilan qarab oladi; mashg'ulotda harakatlarni ataylab ortiqcha qiladi.

O'z holati va xulqini namoyish etish sifatida: mashg'ulotni buzib, atrofdagilar reaksiyasini kuzatib, e'tiborni o'ziga qaratishga intiladi.

Hafsalasizlik (emotsional beqarorlik)

To'siqqa reaksiya sifatida: o'yinda yutqazganda xafa bo'ladi.

Mimikada: norozi yuz ifodasi; yig'laydi.

Boshqalar bahosiga reaksiya: tanbehga yoki baland ovozga og'ir reaksiya qiladi.

Ziddiyatlilik

Faol yoki reaktiv: o'zi janjal chiqaradi; janjalga janjal bilan javob qaytaradi. Egotsentrizm natijasi: yoshdoshlarning xohishi va manfaatini hisobga olmaydi. Qiyin almashish oqibatida: o'yinchoqlarni bermaydi.

Emotsional

Yopiqlik Markazdan qochuvchi tendensiyalar: barcha bolalar birga bo'lganda yolg'iz qolishga intiladi.

Faoliyatga chuqur berilish: xonaga kirishi bilan o'yinchoqlarga berilib ketadi, atrofdagilarni payqamaydi.

Nutq xulqida: nutqni muloqot vositasi sifatida qo'llamaydi.

Muloqotda: gapirganda ham so'z suhbatdoshga qaratilmaydi.

Psevdokarlik: talabni eshitsu ham bajarmaydi; odatiy nutqdan pichirlab so'zga o'tilganda ham reaksiya qilmaydi.

Ko'z bilan aloqa xususiyati: suhbatdoshning ko'ziga qarashdan qochadi.

Qaltis kulgililik

Tanbehga reaksiya: katta tanbehini kulgu bilan qabul qiladi; maqto'v yoki tanbeh bola xulqini sezilarli o'zgartirmaydi.

Jismoniy harakat va mimikada: hazillashadi, harakatda taqlid qiladi.

Ishonchsizlik

Ijtimoiy munosabatda: savol berish vaziyatidan qochadi; javobni bilsa ham yetakchi roldan bosh tortadi.

Nutqda: "bilmayman", "balki", "aytish qiyin" so'zlarini ishlatadi; javobni bilsa ham aytmaydi.

Jismoniy harakatlarda: baland joydan sakrashdan qo'rqadi. Yangi holatga reaksiya: yangi sharoitda harakatlari kam o'zgaruvchan.

Qo'rquv

Aniq qo'rquvlar: changyutkichdan, itdan, qorong'ilikdan, kuchli shamoldan, balandlikdan qo'rqish.

Yangi vaziyatga reaksiya: yangi xonaga kirishdan qo'rqadi. Ijtimoiy: yangi odamlar, yangi vaziyatdan; omma oldida chiqishdan; yolg'iz qolishdan qo'rqadi.

Havotir

Mimikada: qarash parishon, yiroq.

Nutqda: qochish yoki xavotir sababini tushuntirolmaydi.

Harakatda: kutilmaganda chochib ketadi; ehtiyotkor yuradi.

Ijtimoiy munosabatda: katta odam yoniga yaqin bo'lishga intiladi.

Qattqlik

Harakatlarda: harakatlari tarang.

Nutqda: gapirganda to'xtab qoladi.

Yangi vaziyatga reaksiya: yangi sharoitda o'ziga ishonmaydi.

Egotsentrizm

O'ziga munosabatda: barcha o'yinchoq va shirinliklarni o'zi uchun deb hisoblaydi.

Muntazam munosabatda: o'yini yoki xohishini boshqalarga majbur qiladi.

Nutqda: tez-tez "men" degan so'zni ishlatadi.

Aqliy kuch sarflashdan qochish

Yoshga mos aqliy topshiriqlarni (taqqoslash, umumlashtirish, namunaga qarab harakat) tez charchab bajaradi.

Diqqat yetishmasligi

Bir nuqtaga qarab o'tira olmaslik: mashg'ulotda atrofga qarab o'tiradi.

Yordam shakli: topshiriqni bir necha marta takrorlashga to'g'ri keladi; so'z bilan birga harakatni ko'rsatish zarur bo'ladi.

Nutqda: topshiriqni tushunish uchun qayta-qayta so'raydi.

Harakatdagi ortiqcha faollik (giperaktivlik)

Harakatni rejalashtirishda: shoshqaloq rejalashtiradi.

Temp va harakat soni: harakatlari juda tez, me'yordan ortiq; shartli signaldan oldin harakat qiladi.

Giperaktivlikni to'xtatish davomiyligi: mashg'ulotning birinchi yarmidayoq o'rnidan turadi.

Tez qo'zg'alish va sekin tinchlanish: tez qizib, sekin soviydi.

Nutqiy ortiqcha faollik

Nutq balandligi: juda ko'p gapiradi.

Nutq tezligi: juda tez, to'xtamay gapiradi.

Ijtimoiy munosabatda: kattalarning tanbehiga qaramay mashg'ulotda gaplashaveradi.

Murakkab og'zaki yo'riqnomani tushunmaslik

Katta yordamining og'zaki yo'riqnomasini aralashtirib yuboradi yoki qator harakatlarni tushirib qoldiradi.

Oddiy og'zaki yo'riqnomani tushunmaslik

Topshiriqni tushuntirishda so'zga emas, kattaning namunasiga tayanadi.

Bir holatda to'xtab qolish

Harakatlarda: bir xil elementlarni ko'p marta chizadi.

Muntazam munosabatda: ortiqcha suhbat qiladi; bir xil iltimosni qayta-qayta takrorlaydi.

Nutqda: bir xil gapni qayta-qayta aytadi.

His va tuyg'ularda: xafalikda uzoq qolib ketadi.

Qiyin almashish: boshqa ishga o'tishda qiynaladi.

Ish qobiliyati (aqliy)

Aqliy kuch talab etuvchi topshiriqdan tez charchab qoladi; kitob o'qishda charchab qoladi; mashg'ulotning birinchi qismidayoq charchashi mumkin.

Ish qobiliyati (jismoniy)

Yurishda, jismoniy mashqlarda tez charchash; ish qobiliyati kun davomida o'zgaruvchan; yuqori va past holatlar almashib turadi.

Bolaning F.I.O. _____

Yoshi _____

Bolada tez-tez uchraydigan vaziyatli-individual reaksiyalarni, xulq-atvor va hissiyot buzilish belgilari va turlarini belgilab chiqing. Qo'shimcha holatlar bo'lsa yozing.

Sana _____ Tarbiyachi imzosi _____